

RADIOJURNALISTIKA VA RADIO AXBOROTLARINING LINGVISTIK MEZONLARI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i04.026>

Beknazarova Malika Nazir qizi
malikabeknazarova054@gmail.com
O‘zJOKU

Annotatsiya: Ushbu maqolada radiojurnalistika tushunchasi, uning ommaviy kommunikatsiya tizimidagi o‘rni hamda o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, radio axborotlarining lingvistik mezonlari fonetik, leksik, sintaktik, stilistik va pragmatik darajalarda tahlil qilingan. Radio nutqining audioformatga asoslanganligi uning tezkorligi, emotsionalligi va tinglovchiga bevosita ta’sir etish imkoniyatini kuchaytirishi asoslab berilgan. Bundan tashqari, radio tilining funksional-uslubiy xususiyatlari, jumladan, intonatsiya, orfoepiya, qisqa sintaktik tuzilmalar va obrazli ifoda vositalarining ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Umuman olganda, radiojurnalistika zamonaviy ommaviy axborot vositalari tizimida muhim kommunikativ va lingvistik tizim sifatida baholangan. O‘zbekiston FM 103.1 va Mahalla FM 107.8 radiolari mart-aprel oylarida mazmuniy, lingvistik va kommunikativ jihatdan qiyosiy tahlil qilindi. Natijada ularning funksional yo‘nalishi va auditoriya bilan muloqotida muhim farqlar mavjudligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: audioformat, axborot, fonetika, intonatsiya, kommunikatsiya, Mahalla FM 107.8, leksika, lingvistika, orfoepiya, pragmatika, radiojurnalistika, sintaksis, stilistika, tezkorlik, tinglovchi, O‘zbekiston FM 103.1

LINGUISTIC CRITERIA OF RADIO JOURNALISM AND RADIO INFORMATION

Beknazarova Malika Nazir qizi
malikabeknazarova054@gmail.com
UzJOKU

Abstract: This article discusses the concept of radio journalism, its role in the mass communication system and its specific features. Also, the linguistic criteria of radio information are analyzed at the phonetic, lexical, syntactic, stylistic and pragmatic levels. It is argued that the audio format of radio speech enhances its speed, emotionality and the ability to directly influence the listener. In addition, the functional-stylistic features of radio language, including intonation, orthoepy, short

syntactic structures and the importance of figurative means of expression, are indicated. In general, radio journalism is considered an important communicative and linguistic system in the modern media system. In March-April, a comparative analysis of the content, linguistic and communicative aspects of the radio stations Uzbekistan FM 103.1 and Mahalla FM 107.8 was carried out. As a result, it was revealed that there are significant differences in their functional orientation and communication with the audience.

Keywords: audio format, information, phonetics, intonation, communication, Mahalla FM 107.8, lexis, linguistics, orthoepy, pragmatics, radio journalism, syntax, stylistics, promptness, listener, Uzbekistan FM 103.1

Kirish

Radiojurnalistika zamonaviy ommaviy axborot vositalari tizimida muhim o‘rin egallaydi va axborotni tezkor hamda audioformatda yetkazishga asoslanadi. U tinglovchiga bevosita eshituv orqali ta‘sir qilib, kommunikativ jarayonning jonli va samarali shaklini yaratadi. Radio nutqi o‘zining lingvistik xususiyatlari bilan boshqa OAV turlaridan farqlanadi va fonetik, leksik hamda stilistik jihatdan o‘ziga xos tizimga ega. Shuningdek, radio axborotlari qisqa, aniq va tushunarli bo‘lishi bilan ajralib turadi. Ushbu ishda radiojurnalistika tushunchasi, uning o‘ziga xosligi hamda lingvistik mezonlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Metodologiya

Ushbu maqolada radiojurnalistika va radio nutqining lingvistik xususiyatlarini o‘rganishda tavsifiy (deskriptiv), qiyosiy va tahliliy metodlardan foydalanildi. Tavsifiy metod orqali radiojurnalistika tushunchasi va uning o‘ziga xos jihatlari nazariy manbalar asosida yoritildi. Qiyosiy metod yordamida radio nutqining boshqa ommaviy axborot vositalari nutqidan farqli jihatlari aniqlanib, ularning o‘ziga xos lingvistik belgilariga baho berildi. Tahliliy metod esa radio axborotlarining fonetik, leksik, sintaktik va stilistik darajalarda qanday namoyon bo‘lishini chuqur o‘rganishga imkon berdi. Shuningdek, ishda lingvistik tahlil yondashuvi qo‘llanilib, radio nutqining kommunikativ va funksional-uslubiy xususiyatlari ilmiy asosda izohlandi.

Radiojurnalistika tushunchasi va o‘ziga xosligi

Radio jurnalistika ommaviy kommunikatsiya tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uning asosiy xususiyati axborotni tezkor, eshituv orqali qabul qilinadigan shaklda yetkazishidir. Radio boshqa OAVlardan farqli ravishda keng auditoriyani qisqa vaqt ichida qamrab oladi va tinglovchilar o‘rtasida tezkor axborot almashinuvini ta‘minlaydi.

Uning asosiy afzalligi - axborotni darhol uzata olish imkoniyatidir. Ya‘ni voqea studiyada yoki tashqarida sodir bo‘lishi bilan, u haqdagi ma‘lumotlar zudlik bilan efirga uzatiladi. Radio signallarini maxsus qabul qilgich (radioapparat) orqali, ma‘lum

chastotaga sozlangan holda, istalgan tinglovchi qabul qilishi mumkin. Hozirgi kunda esa radio nafaqat oddiy qurilmalar orqali, balki sun'iy yo'ldosh va internet orqali ham tinglanadi. Bu esa uning qamrov doirasini yanada kengaytiradi.

Radiojurnalistikaning boshqa ommaviy axborot vositalaridan farqi - u audioformatda. Ma'lumki, audioformat orqali tinglovchiga nafaqat ma'lumotlar, balki hissiyotlar ham yetkaziladi. Efirda ovoz, turli ovozli effektlar orqali voqelikka oid maxsus muhit yaratiladi. Ikkinchidan, vaqt chegarasi sezilib turadi. Belgilangan vaqtga ma'lumotlarni joylash, tinglovchi qiziqishi va maqsadni to'laqonli e'tiborga olish kerak. Uchinchidan, jonli efir orqali aniq vaqt oralig'ida real voqelik sharhlanadi. To'rtinchidan, tinglovchilar bilan shu vaqtning ichida jonli aloqa saqlanib turadi. Radioning yana bir muhim jihati - yangiliklarni tez yetkazishidir¹.

Radio axborotlarining lingvistik mezonlari

Radio axborotlarining lingvistik mezonlari - bu radio orqali uzatiladigan matn va nutqning tinglovchiga tez, aniq va samarali yetib borishini ta'minlaydigan til xususiyatlaridir.

Radio axborotlari o'zining lingvistik xususiyatlariga ko'ra kommunikativ-funksional og'zaki nutq turi sifatida namoyon bo'ladi. Radio matnlari auditoriyaga mo'ljallangan bo'lib, ular nafaqat axborot yetkazish, balki tinglovchiga ta'sir o'tkazish, hissiy muhit yaratish vazifasini ham bajaradi. Radio nutqi odatda tushunarli, aniq mazmunga ega bo'lib, ma'lum ohang va intonatsiya bilan ifodalanadi. Shu bilan birga, u o'zining janriga xos bo'lgan til, strukturaviy va kompozitsion xususiyatlarga ega².

Radio kommunikatsiyasi texnik vositalar orqali amalga oshirilgani sababli, unda vizual tasvir mavjud emas, asosiy e'tibor ovoz va nutqqa qaratiladi. Shu bois radio nutqi tinglovchining tasavvurini faollashtiradi, unda obrazli fikrlashni shakllantiradi hamda hissiy ta'sir uyg'otadi. Radio matnlari qisqa, lo'nda va sodda bo'lishi, tinglovchi tomonidan bir marotaba eshitishda tushunilishi zarur.

Shuningdek, radio nutqining yana bir muhim jihati - uning tezkorligi va jonli muloqotga yaqinligidir. Radio boshlovchisi tinglovchi bilan bevosita suhbat olib borayotgandek taassurot uyg'otadi, bu esa kommunikativ yaqinlik va ishonchni kuchaytiradi. Radio tilida og'zaki nutqqa xos erkinlik, moslashuvchanlik va tez idrok etiluvchanlik asosiy mezon sifatida namoyon bo'ladi³.

Radio axborotlarining lingvistik mezonlari - radio nutqining tushunarlilik, aniqlik, qisqalik va ta'sirchanlik tamoyillariga asoslangan til xususiyatlaridir.

¹ Navfalbek Sodiq o'g'li Boltayev. Naviki perevoda v radiojurnalistike // Universitet jurnalistikasi va ommaviy kommunikatsiyalar. – Toshkent, 2023. – B. 3.

² Radio Language and Methodological Features // New Renaissance: International Scientific Journal. – 2023. – Vol. 1, Issue 6. – P. 1381.

³ Radio Language and Methodological Features // New Renaissance: International Scientific Journal. – 2023. – Vol. 1, Issue 6. – P. 1382.

Radio nutqi vizual vositalarsiz amalga oshirilgani uchun unda asosiy e'tibor fonetik va intonatsion vositalarga qaratiladi. Radio matnlar auditoriya tomonidan bir martada eshitilib tushunilishi zarur, shu sababli u sodda va lo'nda tuziladi.

Radio axborotlarining lingvistik mezonlari fonetik, leksik, sintaktik va stilistik darajalarda namoyon bo'ladi. Fonetik jihatdan radio nutqi to'g'ri talaffuz, intonatsiya, urg'u va pauzalarining muvozanatiga asoslanadi. Leksik darajada esa umumxalq uchun tushunarli, sodda va aniq so'zlardan foydalanish muhimdir. Sintaktik jihatdan qisqa, mantiqan izchil va oson idrok etiladigan gaplar ustunlik qiladi. Stilistik jihatdan radio nutqi publitsistik uslubga yaqin bo'lib, emotsionallik, ekspressivlik va obrazlilik bilan ajralib turadi.

Shuningdek, radio tilining pragmatik xususiyati tinglovchiga bevosita murojaat qilish, ishontirish va kommunikativ yaqinlik yaratishga asoslanadi. Bu holat radiojurnalistikani oddiy axborot uzatishdan ko'ra, ta'sirchan kommunikativ jarayonga aylantiradi. Radio nutqi vizual vositalarsiz ishlagani uchun tinglovchining tasavvurini faollashtirish va hissiy ta'sir uyg'otish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi ⁴.

Radio tilining funksional-uslubiy xususiyatlari

Radio tilining funksional-uslubiy xususiyatlari radiojurnalistikaning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Radio - bu faqat yozma matn emas, balki og'zaki nutq, eshituv va jonli ta'sirga asoslangan ommaviy axborot vositasidir. Shu sababli radio tilida publitsistik uslubning o'ziga xos shakli shakllanadi.

Birinchidan, radio nutqi og'zaki nutqqa yaqin va jonli bo'lishi kerak. Matn tinglovchi tomonidan bir martada eshitiladi, qayta o'qish imkoniyati yo'q. Shuning uchun gaplar sodda, aniq va mantiqan izchil tuziladi. Murakkab sintaktik konstruktsiyalar kamroq ishlatiladi.

Ikkinchidan, radio tilida intonatsiya, pauza va urg'u juda katta ahamiyatga ega. Bir xil jumla turli ohang bilan aytilsa, uning mazmuni yoki ta'sir kuchi o'zgarishi mumkin. Pauzalar esa axborotni bo'lish, muhim qismlarni ajratish va tinglovchining diqqatini jamlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, radio nutqi emotsionallik va ta'sirchanlik bilan ajralib turadi. Axborot faqat yetkazilmaydi, balki tinglovchiga hissiy ta'sir ham ko'rsatadi. Shuning uchun radiojurnalistlar metafora, epitet, takror, ritorik savol kabi uslubiy vositalardan foydalanadilar.

To'rtinchidan, radio tilida me'yoriy talaffuz (orfoepiya) muhim o'rin tutadi. So'zlar to'g'ri va adabiy talaffuz qilinishi kerak, aks holda axborot tushunarsiz yoki professional bo'lmagan ko'rinishga ega bo'ladi.

⁴ McLeish R. Radio Production. – London: Focal Press, 2005. – Passim.

Beshinchidan, radio nutqi tinglovchiga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Matn “siz” shakliga yaqin, bevosita murojaat ohangida tuziladi. Bu esa auditoriya bilan yaqinlik va ishonchni oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, radio tilining funksional-uslubiy xususiyatlari uning eshutilishga asoslanganligi, ta’sirchanligi, soddaligi va jonli ifoda vositalariga boyligi bilan belgilanadi. Bu xususiyatlar radiojurnalistikani boshqa OAV turlaridan ajratib turadi⁵.

Radiojurnalistika zamonaviy ommaviy axborot vositalari tizimida tezkorlik, emotsionallik va audio-kommunikativ ta’sir kuchi bilan ajralib turadi. Uning lingvistik xususiyatlari esa fonetik, leksik, sintaktik va stilistik darajalarda namoyon bo‘ladi. Bu xususiyatlar radio nutqini boshqa OAV turlaridan ajratib turuvchi asosiy omil hisoblanadi.

“O‘zbekiston” va “Mahalla” radiolari faoliyatining uch jihat bo‘yicha ilmiy tahlili
1. Mazmuniy (kontent) jihatdan tahlil

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, mart-aprel oylarida “O‘zbekiston FM 103.1” dastur siyosati asosan umummilliy mazmundagi axborot va ma’rifiy kontentga yo‘naltirilgan. Xususan, Navro‘z bayrami munosabati bilan milliy qadriyatlar, folklor, an’analar va tarixiy merosni targ‘ib qiluvchi eshittirishlar e’fir jadvalida yetakchi o‘rin egalladi. Shuningdek, siyosiy-ijtimoiy yangiliklar, iqtisodiy islohotlar va madaniy tadbirlar muntazam yoritildi.

“Mahalla FM 107.8” radiosida esa kontentning asosiy qismi mahalliy hayot bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, unda:

hududiy tadbirlar,
mahalla yig‘inlari,
ijtimoiy muammolar,
aholiga oid e’lon va ogohlantirishlar ustuvor bo‘ldi.

Shu jihatdan, “O‘zbekiston FM 103.1” - makro darajadagi axborot uzatuvchi platforma bo‘lsa, “Mahalla FM 107.8” - mikro darajadagi, ya’ni jamoaga yaqin axborot makonini ifodalaydi.

2. Lingvistik jihatdan tahlil

Mart-aprel oylarida kuzatilgan lingvistik xususiyatlar ikki radio o‘rtasidagi asosiy farqlardan birini tashkil etadi.

****“O‘zbekiston FM 103.1”**da:**

adabiy til me’yorlariga qat’iy amal qilinadi;
rasmiy-publitsistik uslub ustun;
murakkab sintaktik konstruktsiyalar qo‘llanadi;
terminologik birliklar (ijtimoiy-siyosiy leksika) keng ishlatiladi.

⁵ Jabborova H. Lingvistic phenomena of radio speech // EPRA International Journal of Multidisciplinary Research. – 86-bet. – Available at: <https://eprajournals.com/IJMR/article/9836> (accessed: 11.04.2026).

Bayram eshittirishlarida badiiy ifoda vositalari (metafora, epitet, tantanavor ohang) kuchayganligi kuzatildi.

“Mahalla FM 107.8”da esa:

so‘zlashuv uslubi ustunlik qiladi;

sodda va qisqa gaplar ishlatiladi;

dialogik nutq shakli keng qo‘llanadi;

ayrim hollarda shevaga xos elementlar uchraydi.

Mazkur lingvistik yondashuv mahalla radiosining auditoriyaga yaqinligini va axborotni tez, sodda yetkazish maqsadini aks ettiradi.

3. Kommunikativ va funksional jihatdan tahlil

Kommunikativ model jihatidan ham sezilarli tafovutlar aniqlanadi.

“O‘zbekiston FM 103.1”:

asosan monologik kommunikatsiya (bir yo‘nalishli axborot uzatish) ustun;

markazlashgan tahririy siyosat asosida ishlaydi;

tinglovchi bilan aloqa cheklangan (asosan tayyor kontent uzatiladi).

“Mahalla FM 107.8”:

dialogik kommunikatsiya yetakchi;

tinglovchilar bilan bevosita aloqalar (qo‘ng‘iroqlar, murojaatlar) faol;

jamoaviy muhokama va fikr almashish mexanizmi mavjud.

Natijada, mahalla radiosi ijtimoiy integratsiya va lokal muammolarni hal qilishda samaraliroq kommunikativ vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Mart-aprel oylaridagi tahlil shuni ko‘rsatadiki, “O‘zbekiston FM 103.1” va “Mahalla FM 107.8”⁶ radiokanallari o‘z funksional yo‘nalishi, til xususiyatlari va auditoriya bilan ishlash uslubi jihatidan sezilarli darajada farqlanadi. Birinchisi - milliy miqyosda axborot va ma’rifiy funksiyani bajaruvchi markazlashgan media vosita bo‘lsa, ikkinchisi - lokal darajada ijtimoiy aloqani mustahkamlovchi, interaktiv va jamoaga yaqin kommunikativ platformadir.

Xulosa

Radiojurnalistika zamonaviy ommaviy axborot vositalari tizimida tezkor, samarali va keng auditoriyaga yo‘naltirilgan kommunikatsiya shakli sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Uning asosiy xususiyati axborotni audioformatda yetkazish bo‘lib, bu tinglovchining tasavvurini faollashtiradi va hissiy ta’sirni kuchaytiradi. Radio nutqi lingvistik jihatdan fonetik, leksik, sintaktik va stilistik darajalarda o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning barchasi axborotning tushunarli va ta’sirchan yetkazilishini ta’minlaydi. Shuningdek, radio tilining funksional-uslubiy xususiyatlari uning jonli, emotsional va auditoriyaga yo‘naltirilgan kommunikativ tizim ekanligini ko‘rsatadi.

⁶ <https://itv.uz/radio>

Takliflar

Radiojurnalistika samaradorligini oshirish uchun radio nutqida orfoepik me'yorlarga qat'iy rioya qilish, matnlarni yanada qisqa va tushunarli shaklda tayyorlash hamda lingvistik tahlilni chuqurlashtirish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, radio jurnalistlar uchun fonetik va nutq madaniyati bo'yicha maxsus treninglarni kengaytirish, zamonaviy audio texnologiyalardan foydalanishni rivojlantirish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, radio axborotlarining pragmatik va stilistik jihatlarini ilmiy asosda o'rganish radiojurnalistikaning sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Jabborova H. Linguistic phenomena of radio speech // EPRA International Journal of Multidisciplinary Research. - 86-bet. - Available at: <https://eprajournals.com/IJMR/article/9836> (accessed: 11.04.2026).

McLeish R. Radio Production. - London: Focal Press, 2005. - Passim.

Radio Language and Methodological Features // New Renaissance: International Scientific Journal. - 2023. - Vol. 1, Issue 6. - P. 1381-1382.

Boltayev N. S. Naviki perevoda v radiojurnalistike // Universitet jurnalistikasi va ommaviy kommunikatsiyalar. - Toshkent, 2023. - B. 3.